Boethius de Dacia

A LEGFŐBB JÓRÓL

[369] Minthogy a létező minden fajtájában létezik valamely lehetséges legfőbb jó, s minthogy az ember is a létező egyik faja *(species)*, szükségképpen létezik az ember számára is valamely lehetséges legfőbb jó. Nem abszolút értelemben vett legfőbb jóról beszélek itt, hanem olyanról, amely számára a legfőbb, azok a javak ugyanis, amelyek elérhetők az ember számára, véges számúak s nem végtelenek. Azt azonban, hogy mi is ez a legfőbb jó, az ész segítségével vizsgáljuk. Az ember számára lehetséges legfőbb jó a legkiválóbb képessége alapján illeti meg az embert. Nem a vegetatív lélek alapján, amely a növényekben is megtalálható, s nem is az érzékelő lélek alapján, amely az állatokban is megvan, s amelyből ezek érzéki örömei származnak. Az ember legkiválóbb képessége az ész és az értelem; ez ugyanis az emberi élet legfőbb vezetője úgy a gondolkodás, mint a cselekvés terén. A legfőbb jó ennélfogva, amely az embert megilleti, az értelme alapján illeti meg. Azoknak az embereknek tehát, akik csupán az érzéki gyönyörök fogságában élnek, fájlalniuk kell, hogy nem törődnek az intellektuális javakkal, hiszen sohasem érik el a legfőbb jót. Oly mértékig az érzékeknek hódolnak ugyanis, hogy nem is keresik, mi magának az értelemnek a java. Ellenük beszél a filozófus e szavakkal: „Jaj nektek, emberek, akik olyanok vagytok, hogy **[370]** az állatok közé számítanak titeket, mert nem törődtök azzal, ami bennetek isteni!” Isteninek pedig az emberben az értelmet nevezi, méltó ugyanis, hogyha van valami az emberben, ami isteni, akkor az értelme legyen az. Mert ahogyan a létezők összességében az isteni a legjobb, úgy az emberben is azt nevezzük isteninek, ami a legjobb.

Minthogy pedig az emberi értelem egyik képessége spekulatív (*speculativa*), a másik gyakorlati (*practica*) – ami világos abból, hogy az ember olykor gondolkodik olyasmin, aminek a vonatkozásában nem cselekvő, például az örökkévalókról, más dolgokkal kapcsolatban pedig cselekszik is az értelem útmutatása szerint, ami lehetővé teszi, hogy az emberi tevékenység során a megfelelő eszközökkel éljen –, ebből tudjuk, hogy nemét tekintve (*in genere*) két értelmi képesség van az emberben. Az értelem spekulatív képességét nézve az ember számára lehetséges legfőbb jó az igazság megismerése és az ebben való gyönyörködés (*delectatio*). Mert az igazság megismerése gyönyörködtet. A megértés tárgya (*intellectum*) ugyanis gyönyörködteti az értelmet (*intellectus*), s minél csodálatosabb, minél nemesebb e tárgy, minél erőteljesebb továbbá a tökéletes megragadás képessége az őt megragadó értelemben, annál nagyobb az értelmi gyönyörűség. Aki megízlelte e gyönyört, az minden kisebb gyönyört megvet, megveti például az érzéki élvezetet, ami valóban kisebb és értéktelenebb. Ezért értéktelenebb az az ember, aki ez utóbbit választja, annál, aki az elsőt. Éppen ezért állítja a Filozófus a Metafizika XI. könyvében, hogy az első Értelem életét a lehető legnagyobb gyönyör jellemzi. **[371]** Az első Értelemben ugyanis a megértés képessége a legnagyobb, az értelem tárgya pedig, amelyet megért, a legnemesebb, hiszen a saját lényege (mi nemesebbet érthetne meg ugyanis az isteni értelem, mint a saját lényegét?), ezért a legnagyobb gyönyör az élete. Mivel az ember számára a spekulatív értelem révén nem juthat osztályrészül nagyobb jó annál, hogy megismeri a létezők teljes világát, amely az első alapelvtől származik, ezen keresztül pedig, amennyire lehetséges, az első alapelvet, valamint az ebben való gyönyörködés, ebből az a következik, amit az imént láttunk, hogy a legfőbb jó, amely az ember számára a spekulatív értelem révén lehetséges, az igazság megismerése az egyes dolgokban és az ebben való gyönyörködés.

Hasonlóképpen a legfőbb jó, ami az ember számára a gyakorlati értelem révén lehetséges, a jó cselekedet, és az abban való gyönyörködés. Mi nagyobb jó lehetséges az ember számára a gyakorlati értelem révén, mint az, hogy minden emberi tevékenység során a leginkább megfelelő eszköz kiválasztásával cselekszik, s ebben gyönyörét leli? Csak az igazságos ugyanis, aki az igazságos cselekedetekben gyönyörködik, s ugyanígy kell gondolkodnunk a többi erkölcsi erényből fakadó cselekedetekről is.

Abból, amit eddig elmondtunk, nyilvánvaló módon az következik, hogy a legfőbb jó, amely az ember számára lehetséges: az igazság megismerése, a jó cselekedet, s ezeknek az élvezete. S minthogy az ember számára lehetséges legfőbb jó az ember boldogsága, ebből az következik, hogy az ember boldogsága az igazság megismerése, a jó cselekedet, s ezeknek az élvezete. Azért rendelkezett a törvényhozó a hadviselés mesterségéről az államban, hogy az ellenség elűzése után a polgárok nyugalomban szentelhessék idejüket az értelmi erényeknek az igazság szemlélése, s az erkölcsi erényeknek a helyes cselekvés során, és boldogan élejenek. E kettőben áll ugyanis **[572]** a boldog élet. Ez az az igen nagy jó, amit az ember Istentől kaphat, s amit Isten ebben az életben adhat az embernek. Az az ember kíván okosan hosszú életet, aki azért kívánja ezt, hogy tökéletesebbé tegye magát e jóban. Mert aki tökéletesebb abban a boldogságban, amelyről az ész által tudjuk, hogy a jelen életben az ember számára lehetséges, az ahhoz a boldogsághoz is közelebb áll, amelyre az eljövendő életben a hit által várakozunk. S mintogy egy ily nagy jó, miként mondtuk, az ember számára lehetséges, az a helyes, ha minden emberi cselekedet e jóra irányul, s arra törekszik, hogy ezt elérje. Minden cselekedet, amely megfelel egy törvénynek, helyes és megfelelő, amikor a törvény célja felé irányul, és annál helyesebb, minél jobban megközelíti a törvény célját, míg azok a cselekedetek, amelyek ellentétben állnak a törvény céljával, vagy csorbát szenvednek (nem tökéletesek a törvény parancsai alapján), vagy akár indifferensek (nem állnak ugyan ellentétben a törvény céljával, de nem is felelnek meg a rendelkezéseinek), mindezek tehát e törvény alapján bűnök, jóllehet – amint az kiderülhetett az elmondottakból is – nem egyforma mértékben. Ugyanígy van ez az ember esetében is, hiszen az ember valamennyi szándéka, terve, cselekedete és vágya, amely arra a legfőbb jóra irányul, amely számára lehetséges, helyes és megfelelő, miként azt említettük. S valahányszor így cselekszik az ember, természetének megfelelően cselekszik, hiszen ama legfőbb jó érdekében cselekszik, amely miatt a világba született. S mialatt így cselekszik, összhangban van a renddel (*bene ordinatus est*), mivel ilyenkor a számára legjobb és legvégső cél felé törekszik (*ordinatur*). Valamennyi emberi cselekedet ellenben, ami nem e jó felé irányul (*ordinantur*), vagy ami nem olyan, hogy erősebbé, vagy alkalmasabbá tenné az embert e jóra irányuló cselekedetekre, bűn az emberben. Így egy boldog ember (*felix*) csak olyan tetteket hajt végre, amelyek boldoggá teszik, vagy olyanokat, amelyek erősebbé és alkalmasabbá teszik a boldogság cselekedeteire. Boldog tehát akár alszik, akár ébren van, akár táplálkozik, boldogan él mindaddig, amíg ezeket azért teszi, hogy erősebbé váljon a boldogság cselekedeteire.

[373] Ennélfogva minden olyan emberi cselekedet, amely nem irányul a szóban forgó legfőbb jóra, ami az ember számára elérhető, avagy ellentétes vele, avagy indifferens, kisebb vagy nagyobb mértékben bűn, amint az önmagában nyilvánvaló. És minden efféle cselekedet oka a rendezetlen vágyakozás, amely minden erkölcsi rossz oka is egyben. A rendezetlen emberi vágyakozás maga a legjelentősebb ok, amely akadályozza az embert annak elérésében, amire természettől fogva törekszik. Miközben ugyanis minden ember a természettől fogva a tudásra törekszik, sajnálatos módon csak igen kevesen vannak, akik a bölcsesség tanulmányozásának szentelik idejüket, hiszen a rendezetlen vágyakozás meggátolja őket e nagy jó elérésében. Ezért azt látjuk, hogy némelyek tétlen életmódot folytatnak, mások a kárhozatos testi gyönyöröket hajszolják, megint mások gazdagságra vágyakoznak. S ezért van az, hogy manapság a rendezetlen vágyakozás mindenkit meggátol a legfőbb jó elérésében, kivéve néhány tiszteletreméltó embert. Őket azért nevezem tiszteletreméltónak, mert megvetik az érzéki vágyakozást és az értelem gyönyörűségét és vágyakozását követik, miközben izzadnak az igazság megismerésén. S azért is tiszteletreméltónak nevezem őket, mert a természet rendje szerint élnek. Minden alsóbbrendű képesség természeténél fogva a legfőbb képességért van az emberben: a táplálkozóképesség az érzékelőképességért, mivel az érzékelőképesség egy bizonyos lélekkel bíró test teljesültsége, márpedig egy lélekkel bíró test nem lehet meg táplálék nélkül, a táplálkozóképesség pedig az a képesség, amelyik a táplálékot

megváltoztatja és átalkítja – ezért van a táplálkozóképesség az érzékelőképességért az emberben. Ám az érzékelőképesség a megértés képességéért van, hiszen a megértés tárgyai (*intellecta*) a képzetalkotás tárgyaiból (*imaginata*) származnak. Ezért nehezebben értjük meg azokat a dolgokat, amelyek önmagukban nem rendelkezhetnek a képzetekre jellemző létezéssel (*esse imaginatum*) **[374]** bennünk. Ám a képzetalkotás csak az érzékelést követően ragad meg valamit, amit az is bizonyít, hogy mindaz, aki elképzel valamit, érzékileg is afficiálódik. Ezért a képzetalkotás avagy a *phantasia* az aktuális érzékelés által keltett mozgás a Filozófus szerint. Ugyanígy az ember minden alsóbbrendű képessége a legfőbb képességének a kedvéért van, amely az értelem. És ha van az értelem tevékenységei között olyan, amely a legjobb és a legtökéletesebb, akkor az összes többi a természet szerint ennek a kedvéért létezik. És az az ember, aki ezt a tevékenységet folytatja, az ember számára lehetséges legkiválóbb állapotban van. Ilyenek a filozófusok, akik az életüket a bölcsesség elérését szolgáló vizsgálódásoknak szentelik. S ennélfogva a filozófusok minden képessége a természet rendjének megfelelően működik: az előbbi a későbbi kedvéért, az alsóbbrendű a magasabb rendű és tökéletesebb kedvéért. Az összes többi ember pedig, aki az alsóbbrendű képességeknek megfelelően él és ezeknek a tevékenységeit és a bennük lévő gyönyöröket választja, a természettel ellentétes rendet követi *(innaturaliter ordinati sunt)*, s bűnt követ el a természet rendjével szemben. Az ember eltérése a természet rendjétől ezért az ember bűnével azonos, s minthogy a filozófus ettől a rendtől nem tér el, nem követ el bűnt a temészet rendjével szemben.

Három ok miatt is erényes a filozófus a szó erkölcsi értelmében. Az egyik az, hogy tudja, miben áll a cselekvés becstelensége – ettől vétek a vétek –, és tudja, mi a nemes cselekedet – ez alkotja az erényt –, ezért könnyebben választhatja ezek egyikét, és kerülheti el a többit, képes az értelem helyes rendjével (*recta ratio*) összhangban cselekedni, s minthogy így tesz, sohasem követ el bűnt. Erre nem képes az, aki tudatlan, nehéz ugyanis helyesen cselekednie annak, aki híján van az ismeretnek. A második: aki megízlelte a nagyobb gyönyörűséget, semmibe veszi mindazt, ami kisebb, márpedig a filozófus a létezők szemlélése során megízlelte azt az intellektuális gyönyört, ami nagyobb, mint az érzéki gyönyörűség, ezért megveti az érzéki gyönyöröket. A túlzó érzékeki gyönyörök pedig **[375]** számos bűn és vétek forrásai. A harmadik ok az, hogy a megismerésben és a szemlélődésben nincsen bűn, hiszen azokban a dolgokban, amelyek abszolút értelemben jók, nem lehetséges a túlzás és a bűn. Márpedig a filozófus tevékenysége az igazság szemlélése, így a filozófus könnyebben lesz erényes, mint más.

A filozófus tehát azt az életet éli, amire az ember termett, és a természet rendjével összhangban él, hiszen az alsóbbrendű képességei – a belőlük fakadó tevékenységgekkel együtt – mind a magasabb képességekért és az ezekből fakadó tevékenységekért vannak, mindezek pedig együtt a legfőbb képesség és a belőle fakadó tevékenységek érdekében, ami nem más, mint az igazság szemlélése, és a benne való gyönyörködés. Különösen az első igazságban, mindaddig nem csillapodik ugyanis a megismerés vágya, amíg a teremtetlen létezőt meg nem ismerjük. Az isteni értelemmel kapcsolatos kérdés megismerésére ugyanis – amint azt a Kommentátor mondja – természettől fogva mindenki vágyakozik. Hiszen bármely megismerhető dolog ismeretének a vágyában az első megismerhető ismeretének vágya rejlik. Bizonyítja ezt az, hogy minél közelebb vannak bizonyos létezők az elsőként megismerhetőhöz, annál inkább kívánjuk őket ismerni, és annáll nagyobb gyönyörűséget találunk a szemlélésükben. Ezért amikor a filozófus a világban létező okozatokat, ezek természetét és kölcsönös rendjét szemléli, ez eljuttatja őt a dolgok legmagasabb okainak a szemléletéhez (hiszen a hatások megismerése mintegy kézenfogva vezet az okuk ismeretéhez), amikor pedig megismeri a magasabb okokat, és ráébred, hogy ezeknek is szükségképpen kell, hogy legyen egy másik oka, elérkezik az első ok ismeretéhez. A

gyönyörűség pedig **[376]** a szemlélődésből fakad, mégpedig annyival nagyobb mértékben, minél nemesebbek a megismerés tárgyai.

A filozófus azt is fölismeri és megfontolja, hogy ez az ok szükségképpen önmaga létezésének is az oka, azaz további okkal nem rendelkezik, mert ha semmi sem létezne a világban, ami nem rendelkezne további okkal, akkor egyáltalán semmi sem létezne.

Megfontolja továbbá, hogy ez az ok szükségképpen örökkévaló és változhatatlan – mindig ugyanabban az állapotban van –, hiszen ha nem lenne örökkévaló, akkor egyáltalán semmi örökkévaló nem létezne. Minthogy továbbá a világban keletkeznek új létezők, ám az egyik új dolog magától értetődően nem lehet egy másik új dolog elégséges oka, ebből nyilvánvalóan következik, hogy minden új dolog egyetemesen egy örökkévaló októl származik. Ez az ok pedig egyszersmind változhatatlan is, változás ugyanis csak tökéletlen dolgokban lehetséges, s ha létezik egy egészen tökéletes létező a világban, ennek kell lennie az első oknak.

Megfontolja továbbá, hogy a világ mint az első okon kívül eső teljes létező szükségképpen az első októl származik, s amint a szóban forgó első ok oka a létezők keletkezésének, úgy oka ezek kölcsönös rendjének és a létezésben való megmaradásuknak is. Némelyeknek – miként az elválasztott szubsztanciáknak – egyenként és minden változás nélkül, másoknak egyenként, de változással egybekötve, mint például az égitesteknek, és megint másoknak csupán fajuk szerint – ilyenek azok, amik az ég alatt léteznek, mint a létezők legalsó lépcsőfoka.

Megfontolja továbbá, hogy amint minden ettől az első októl származik, úgy minden felé is tart, az a létező ugyanis, amelyben mindenek kezdete van, s amelytől minden származik, összekapcsolódik a végcéllal, amire mindenek irányulnak, ez pedig az első létező **[377]** a filozófusok szerint, s Isten, aki áldott, a szentek szerint. Ez a rend azonban széles területet fog át, s azok a létezők, amelyek e rendben közelebb esnek az elsőalapelvhez, nemesebbek és tökéletesebbek, míg azok, amelyek e rendben távolabb vannak az első kiindulóelvhez, kevesebbek és kevésbé tökéletesek. Ugyanaz tudniillik ez az első elv e világban, ami a családfő a házban, a hadvezér a hadseregben, és a közjó az államban. S amint a hadsereget a hadvezér egysége teszi eggyé, s a hadsereg java abszolút értelemben (*per se*) a vezérben áll fenn, a többiekben pedig csak rangjuknak a hadvezérhez fűződő relációja szerint, ugyanígy e világ egysége is a szóban forgó első elv egységéből származik, s e világ java abszolút értelemben az első elvben áll fenn, a világ többi dolgában pedig csak az első elvből való részesedésük és a hozzá fűződő relációjuk rendje szerint, úgyhogy a világban található egyetlen létezőben sincsen olyan jó, amit ne az első elvtől kapott volna a benne való részesedés által. A filozófust mindezek végiggondolása az első alapelv csodálatára és szeretetére indítja, minthogy azt szeretjük, amitől minden javunk származik, s a legjobban azt szeretjük, amitől a számunkra lehetséges legjobb dolgok származnak. Ennélfogva a filozófusban, amikor tudást szerez arról, hogy mindaz a jó, ami az övé lehet, ettől az első alapelvtől származik, s annyiban őrződik meg számára, amennyiben az első alapelv megőrzi, az első alapelv iránti lehető legnagyobb szeretet támad mind a természet, mind pedig az értelem helyes rendjének *(recta ratio)* megfelelően. S miután mindenki gyönyörködik abban, amit szeret s a lehető legnagyobb mértékben gyönyörködik abban, amit a lehető legnagyobb mértékben szeret, s a filozófus a lehető legnagyobb mértékben szereti az első alapelvet, ahogyan ezt világossá tettem, ezért a filozófus a lehető legnagyobb mértékben gyönyörködik az első alapelvben s az első alapelv jóságának értelmi szemléletében. S ez az egyetlen olyan gyönyör, amely helyénvaló *(recta)*. Ez a filozófus élete. Az, aki nem ezt az életet éli, nem él helyesen. Ugyanakkor filozófusnak nevezek minden embert, aki a természet helyes rendje szerint él, és elérte az emberi élet legvégső és legjobb célját. Az az első alapelv pedig, akiről beszéltünk, a dicsőséges és felséges Isten, aki mindörökkön örökké áldott. Ámen.

(Borbély Gábor és Schmal Dániel fordítása)